

COVID-19 SALGIN GÜNLERİ: ‘KAYGAN ZEMİNDE’ GENÇLERLE ÇEVİRİMİÇİ SAHA DENEYİMİ¹

Çiğdem Sema Sırma²

Öz

31 Aralık 2019 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde ortaya çıkan Yeni Koronavirüs (SARS-CoV-2) küresel salgınının ilk vakaları Ülkemizde 10 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Salgına bağlı olumsuz sonuçlar dünya genelinde halen devam etmektedir. COVID-19 Salgını; bireyleri yaşları, sosyo-ekonomik düzeyleri, meslekleri ve cinsiyetlerine bağlı olarak farklı şekillerde etkilemektedir. Geçirdiğimiz dönüşümü sosyolojik bakış açısı ile anlamak amacıyla Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 02/07/2020 tarihli ve 18524 sayılı izinle “Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını Sürecinde Gençlerin Beden Memnuniyetlerinin İncelenmesi” başlıklı araştırmamı tamamladım. Araştırmanın metodolojik kabulü, yorumsamacı yaklaşımın temel vurgusu olan anlama çabasına dayanmaktadır. COVID-19 Salgını'nın seyrindeki belirsizlikler (salgının ne kadar süreceğinin belirsizliği, vaka sayılarının artma ihtimaliyle birlikte alınabilecek seyahat kısıtlaması önlemi ve tam kapanma) nedeniyle gündelik hayattaki değişimin yanı sıra saha dinamiklerinde de değişimler yaşanmıştır. Belirtmiş olduğum nedenlerle yüz yüze gerçekleştirdiğim saha araştırmalarından farklı olarak bu araştırma yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla çevrimiçi olarak tamamlanmıştır. Araştırmanın saha aşaması on altı katılımcı ile yaklaşık olarak bir yılda yürütülmüştür. Bu çalışmada salgın koşulları altında; çevrimiçi nitel araştırmada katılımcılara ulaşabilmek için araştırmaya katılım daveti yazımı, aydınlatılmış onam, çevrimiçi ara yüzün yarattığı uzaklığı/yabancılığı ortadan kaldırarak genç katılımcılarla yakınlık kurabilmek, genç katılımcılarla uyumu sağlayarak katılımcıların güvenini kazanabilmek, görüşmelerin internet üzerinden yapılmasının imkân ve sınırlılıklarıyla birlikte veri güvenliğini sağlamanın etik boyutları ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Gençlik, Etik, Çevrimiçi araştırma, Çevrimiçi saha, Nitel araştırma, COVID-19 küresel salgını.

¹ Bu çalışma Sosyoloji Derneği tarafından 10-11 Eylül 2021 tarihinde düzenlenen Salgında Sosyolojik Araştırma Sınırlılıklar ve Yeni Tahayyüller başlıklı çevrimiçi atölyede ‘COVID-19 Salgın Günleri: ‘Kaygan Zeminde’ Gençlerle Online Saha Deneyimi’ başlıklı sözlü sunumunun genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Başkent Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye, csemapolat@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0839-2390

COVID-19 PANDEMIC DAYS: ONLINE FIELD EXPERIENCE WITH YOUNG PEOPLE ON 'SLIPPERY GROUND'

Abstract

The first cases of the New Coronavirus (Covid-19) pandemic, which emerged in the city of Wuhan, People's Republic of China on 31 December 2019, were seen in our country on 10 March 2020. Negative consequences due to the pandemic still continue around the world. Covid-19 outbreak affects individuals in different ways depending on their age, socio-economic level, occupation and gender. In order to understand the transformation we have gone through from a sociological perspective, I completed my research titled "Examination of Body Satisfaction of Young People in the Process of the New Coronavirus (Covid-19) Pandemic" with the permission I received from Baskent University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee with the date 02/07/2020 and number 18524. The methodological base of the research depends on the effort to understand, which is the main emphasis of the hermeneutic approach. Due to the uncertainty in the course of the Covid-19 pandemic (the uncertainty of how long the pandemic will last, the possibility of travel restriction measures to be taken with the possibility of an increase in the number of cases and full closure), there have been changes in the field dynamics as well as the changes in daily life. Therefore, unlike the field studies I conducted face-to-face, I completed this research online through a semi-structured interview form. The field phase of my work, which I have carried out with 16 participants for about 1 year, has been completed. Taking advantage of my online research experience due to the Covid-19 pandemic, this study discusses the following topics under pandemic conditions: writing an invitation to participate in the research in order to reach the participants in an online qualitative research, informed consent, establishing closeness with young participants by eliminating the distance / 'strangeness' created by the online interface, gaining the trust of the participants by ensuring harmony with the young participants, ethical dimensions of data security along with the advantages and disadvantages of conducting interviews over the internet.

Keywords: Youth, Ethics, Online research, Online field, Qualitative research, COVID-19 global pandemic.

1. GİRİŞ

SARS-CoV-2 Virüsünün 20 Ocak 2020 tarihinden itibaren insandan insana bulaştığı onaylanırken Avrupa'da ilk vaka 24 Ocak 2020 tarihinde görülmüş ve İngiltere'de COVID-19 nedeniyle ilk ölüm 6 Mart 2020 tarihinde yaşanmıştır (Scambler, 2020, s.142). 114 ülkede 118,000 vakanın görülmesi ve COVID-19'a bağlı olarak 4291 bireyin hayatını kaybetmesinden sonra Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization WHO, 2020) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde COVID-19, küresel salgın olarak tanımlanmıştır. Bu tarihten itibaren de COVID-19 hayatımıza çeşitli riskler getirmiştir. Joshi ve Swarnakar (2021) bu riskleri; hastalığın neden ve sonuçlarının tam olarak bilinmemesi, virüsün oldukça hızlı bir şekilde insandan insana bulaşması, hastalığın tedavisinin tam olarak bulunamaması ve araştırma sürecinin de pahalı olması şeklinde açıklamıştır. Dünya genelinde bireyler, COVID-19 Salgını'nın yarattığı belirsizlik tehdidini farklı koşullar altında deneyimlemektedirler. COVID-19 Salgını'na dair gittikçe büyüyen bir araştırma grubu ve teorik açıklamalar da yaşadığımız süreci anlamlandırmaya çalışmaktadır (Zinn, 2021, s. 435). Matthewman ve Huppertz (2020) COVID-19 Salgını'nı günümüzün halk sağlığı ve ekonomi krizi olarak ele almıştır. Sağlık sistemine aşırı yüklenme, bireylerin işlerini kaybetmeleri, fiziksel mesafe, karantina, okullarda yüz yüze eğitime ara verilmesi, uzaktan çalışma gibi pek çok değişimin gündelik hayatımızı hızlıca yeniden şekillendirmiş olduğu yapılan çalışmalarda vurgulanmıştır (Adalı, Koyuncu & Türkyılmaz, 2021, s. 1).

Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) gibi uluslararası örgütler COVID-19 salgınının uzun vadede öngörülemez birçok ekonomik ve sosyal soruna yol açacağına değinirken (OECD 2000'den aktaran Adalı, 2021); Heise (2021) ise önümüzdeki süreçte hem COVID-19'un hem de COVID-19'un mutasyonlarının hayatımıza getireceği risklerin belirsiz olduğunu belirtmektedir (aktaran Zinn, 2021, s. 611). Diğer taraftan Amerikan Sosyoloji Derneği (The American Sociological Association, ASA 2020, s. 4-9), COVID-19 Salgını sürecinin sosyal yapılar ve sosyal normlarda neden olduğu değişimi vurgulayarak; eylemlerin, ifade ediş şekillerinin ve çalışma hayatındaki dengenin değiştiğini ifade etmiştir. Mauldin vd., (2020) ise; COVID-19 Salgını'nın etkilerinin etnik köken, sınıf, toplumsal cinsiyet ve bunlara bağlı diğer faktörler nedeniyle aynı olmadığını vurgulayarak bu eşitsizliğin sosyolojik olarak sorgulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Salgın sürecinde ve sonrasında meydana gelebilecek değişimleri sosyolojik olarak anlama çabası bu nedenle önem taşımaktadır (ASA, 2020). Ülkemizde de 10 Mart 2020 tarihinden itibaren görülmeye başlanan COVID-19 Salgını'na yönelik alınan önlemler bağlamında gündelik yaşam pratiklerimizde köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır. Örneğin, bu araştırma kapsamında ele alınan gençlerin 'ideal' bedene ulaşabilmek için yoğun olarak kullandıkları spor ve güzellik salonları kapanmıştır. Diğer yandan, "gençlik" hem ülkeler arası hem de aynı ülke içindeki eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerle mücadele stratejilerinin farklılaşması nedeniyle homojen bir küme olarak tanımlanamamaktadır. Gençlerin; toplumsal cinsiyet, yoksulluk, kırsal bölgede yaşama, engel durumları, göçmen/sığınmacı statüsünde olmak gibi nedenlerden dolayı mevcut kaynaklara erişimleri noktasında derinden yaşadığı eşitsizlikler bulunmaktadır (Adalı vd., 2021, s. 3). COVID-19 Salgını Avrupa'da gençlerle ilgili yeni konulara olan ilgiyi de arttırmıştır. Gençlerin bu süreçte yaşadığı mental sağlık sorunları, işsizlik, gelir kaybı, eğitim hayatlarındaki aksamalar, aile ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerindeki değişiklikler ve bireysel özgürlüklerindeki kısıtlanmalar bu araştırma alanlarından bazılarını oluşturmaktadır (Adalı vd., 2021, s.3).

Bu çalışma, COVID-19 Salgını'na yönelik önlemlerin başladığı 10 Mart 2020 ve önlemlerin azaltılmaya başladığı 1 Haziran 2020 tarihleri arasında salgını çoğunlukla evlerinde geçirmek zorunda kalan gençlerin bu süreç içerisindeki beden memnuniyetlerinin nasıl belirlendiğinin anlaşılmasına odaklanmaktadır. Araştırmanın kuramsal çerçevesi sosyal inşacı yaklaşımdır. Sosyal inşacı yaklaşımda gerçekliğin sosyal inşası, bireylerin gerçekliği sosyal etkileşim yoluyla yaratıcı bir biçimde

şekillendirdikleri süreç olarak ele alınmıştır (Macionis, 2012, s. 142). Berger ve Luckmann gerçekliğin inşasından, bireylerin eylemler ve etkileşimler yoluyla nesnel olarak olaylara dayanan ve öznel olarak da anlamlı olarak deneyimlenen ve paylaşılan bir gerçeğin devamlı şekilde yaratılmasını kastetmektedirler. Günlük gerçeği toplumsal olarak kurulmuş bir sistem olarak kabul ederler, bu sistemde bireyler olaylara belirli bir düzen atfederken bu hem öznel hem de nesnel öğeleri olan bir gerçektir. Öznelden, gerçeğin bireye kişisel olarak anlamlı oluşu kastedilmektedir. Nesnel olan ise toplumsal düzen ya da kuramsal dünyadır (aktaran Wallece ve Wolf 2004, s. 324).

2. ÇEVİRİMİÇİ NİTEL ARAŞTIRMANIN SAHA DİNAMİĞİNE DAİR

Araştırma, gençlerin bakış açısından hareketle COVID-19 Salgını süresince beslenme ve spor alışkanlıklarının değişimini ve beden memnuniyetlerini derinlemesine anlamayı amaçladığı için nitel yöntemlere dayanarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmanın sıklıkla yer aldığı yorumlayıcı araştırma, gerçeğin sosyal olarak inşa edildiğini varsaymaktadır. Başka bir ifadeyle gözlenebilir tek bir gerçek yoktur. Bunun yerine çok sayıda gerçek ya da tek bir olayın farklı şekillerde yorumlanması vardır. Nitel araştırmacılar, insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl kurduklarını, deneyimlerine nasıl bir anlam yüklediklerini anlamaya çalışmaktadırlar (Merriam, 2013, s. 5-8). Anlama, ben ve öteki arasındaki yakınlığı ve eşitliği içermektedir (Belenky, Clinchy, Goldberger ve Tarule, 1986, s. 101 aktaran Busier vd., 1997, s. 167). Verilerin nitel yöntemlerle toplandığı araştırmalarda katılımcı sayısı ise, araştırmacının veri doyumuna ulaşması ile belirlenmektedir. Bu nedenle nitel yöntemlerle yapılan araştırmalarda kaç kişiyle görüşüleceği, kaç yere gidileceği ve kaç tane belge okunacağı gibi soruların kesin bir cevabı yoktur (Merriam, 2013 s. 79).

Nitel araştırmacıların araştırmanın planlanma aşamasından sahaya giriş ve sahadan ayrılma aşamalarında yaşayabilecekleri sorunlara, mevcut salgın koşullarının getirdiği belirsizliklerin eklendiği dönemde çözüm bulmak araştırmacı olarak bende öncelikle 'karanlıkta yolumu bulma' hissini yaşatmıştır. Bu aşamada salgının bireysel olarak etkilerini yaşamakla birlikte küresel bir salgın gerçeği yaşadığımızı kendime sürekli olarak hatırlattım. Ayrıca benzer sorunlar yaşayan/yaşayabilecek araştırmacılar olarak bu aşamada neler yapılabileceğimizi uluslararası literatürü inceleyerek anlamaya çalıştım. Veri toplama tekniği olarak çevrimiçi görüşme tekniğini kullanmaya karar verdim. Araştırmanın veri toplama süreci 11 görüşmeden sonra alınan cevapların birbirini tekrar etmeye başlamasıyla belirli bir doygunluk noktasına ulaştı. Araştırmacı olarak ilk defa çevrimiçi araştırma yöntemini kullandığım için, önce araştırmanın güvenilirliğini arttırmak ve "yeni" kullanılan veri toplama tekniğinden kaynaklanabilecek sorunların önüne geçmek için katılımcı sayısını arttırmak istedim. Veri doyumunun on altı katılımcı ile sağlandığını gördükten sonra ise araştırmanın bu aşamasının tamamlandığına karar verdim. Sonuç olarak araştırma kapsamında on beş genç kadın ve bir genç erkek ile görüştim.

Araştırmanın saha aşamasında belirlenmesi gereken diğer bir konu katılımcı grubunun kimlerden oluşacağı idi. COVID-19 Salgını sürecinde gençlerin sosyal hayattan izole olmaları ve benim de gençlik alanında çalışmalar yürütmem nedeniyle katılımcı grubunun gençlerden oluşmasına karar verdim. Daha sonra hangi yaş aralığını gençlik yaş aralığı olarak ele alacağıma karar vermek için literatüre başvurdum. Birleşmiş Milletler (United Nations, UN) gençlik yaş aralığını 15-24 olarak kabul etmiştir. Berg ve Lune'un tartıştığı üzere, bir araştırmada çalışma odağı kendi özgün koşullarına göre operasyonel olarak tanımlanabilir (2019, s. 53). Buradan hareketle, bu araştırma için gençlik yaş aralığı, on sekiz yaş altı bireylerin araştırma katılımlarında veli onamına gerek duyulması ve ülkemizde reşit olma yaşının on sekiz olması gerekçeleriyle, 18-24 olarak belirlenmiştir.

2.1. Çevrimiçi Nitel Araştırmalarda Araştırmaya Katılım Daveti Yazımı ve Aydınlatılmış Onam

Araştırmanın etik çerçevesi araştırmacının, “dünyanın hazırladığı sürprizlere... şaşımaya” açık olmasını gerektirmektedir (Agnew, 2006, s. 4 aktaran Horton, 2008, s. 375). Araştırmacı, bu çerçeveyi düşünürken günlük olayların temelde bilinemez, tahmin edilemez, öngörülemez potansiyeli olduğunu kabul etmelidir (Horton, 2008, s. 375). Çevrimiçi gerçekleştirilen bu araştırmada katılımcılara nasıl ulaşılabileceği, karar verilmesi gereken bir aşamaydı. Bunun için öncelikle araştırmaya katılım daveti yazılmasına karar verilmiştir. Katılım daveti yazısının içeriğinin hazırlanması aşamasında da literatüre başvurulmuştur. Hazırlanan araştırmaya katılım daveti yazısında; araştırmanın konusu, amacı, veri toplama tekniği ve yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Belirtilen davet metni elektronik posta yoluyla üniversitenin teknik alt yapısı üzerinden gönderilmiştir. Davet metnine olumlu cevap verenlere aydınlatılmış onam metni yine elektronik posta üzerinden gönderilmiştir. Ayrıca araştırmayı arkadaşlarından duyduklarını ve araştırmaya katılmaya gönüllü olduklarını belirten iki katılımcı ise bana elektronik posta atmışlardır. Bu iki katılımcıya da diğer katılımcılarda olduğu gibi öncelikle elektronik posta ile araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcılar, aydınlatılmış onam formunu okuyup ‘araştırmaya katılmayı kabul ediyorum’ şeklinde cevapladıktan sonra araştırmaya dâhil olmuşlardır. Teknik altyapı üzerinden davet metni gönderilen kişi sayısı 50’dir. On dokuz ‘potansiyel katılımcı’ davet metnine olumlu yanıt vermiştir. Fakat üç ‘potansiyel katılımcı’ 18-24 yaş aralığında olmadığı için kendilerine araştırmaya katılmayacakları bilgisi verilmiştir. Diğer taraftan elektronik posta üzerinden araştırmaya katılımı kabul eden bazı ‘potansiyel katılımcılar’ ise aydınlatılmış onam metnini okuduktan sonra araştırmaya katılmaktan vazgeçmişlerdir. Aydınlatılmış onam metnini okuduktan sonra araştırmaya katılmayı kabul etmeyen ‘potansiyel katılımcı’ sayısı da ikidir. Sonuç olarak kendilerine elektronik posta ile ulaşılan ve araştırmayı kabul eden on dört kişi ve arkadaşları üzerinden elektronik posta ile araştırmaya katılmayı talep eden iki katılımcı ile birlikte toplamda on altı katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Anlamacı paradigmadan temellenen etnografik araştırmalar, pozitivism temelli araştırmalardan farklılaşmaktadırlar. Araştırmacının sınırlı rol üstlendiği, standartların olduğu deney veya anketlerin aksine, etnografi sürece dayalı araştırmayı vurgulamaktadır. Bu nedenle, araştırma süresince ve sonrasında etik sorunlar devam etmekte, araştırmacı etik sorunlarla sahanın her aşamasında karşılaşabilmektedir. Sonuç olarak etnografik anlamaya giden baştan belirli bir yol yoktur (Arnould, 1998, s. 73). Bununla birlikte Laine (2002, s. 2)’de nitel araştırmayı “birlikte yaşanması gereken uzlaşmacı bir deneyim” olarak tanımlamıştır (aktaran Arvidson, 2013, s. 288).

Bu araştırmada da araştırmanın konusu, amacı ve önemi, literatür bilgileri ve kuramsal arka planı görüşme sorularıyla birlikte Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’na gönderilmiştir. Araştırmacının katılımcılara karşı olan sorumlulukları ve katılımcı haklarıyla birlikte araştırma sorularını inceleyen Kurul’dan araştırma onayı gelene kadar sahaya çıkılmamıştır. Bu aşamada literatür taraması yapılmaya devam edilmiştir. Kurul’dan herhangi bir değişim ve düzenleme talebi gelmemiş, görüşme formunun uygun olduğu bildirilmiştir. Böylece sahaya çıkmak için gerekli olan yasal izin aşaması tamamlanmıştır. Amerikan Sosyoloji Derneği (The American Sociological Association ASA), Amerikan Psikoloji Derneği (The American Psychological Association APA) ve Amerikan Antropologlar Derneği (The American Anthropological Association AAA) gibi ilgili akademik meslek kuruluşlarının yayınladığı yönergelerde de tartışıldığı üzere, bireyin araştırmaya katılım onamı, temel insan hakları konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda aydınlatılmış onam metni ayrıca önem kazanmaktadır (Webster, Lewis & Brown 2013, s. 64).

Nitel araştırmada veri toplama tekniği olarak kullanılan derinlemesine görüşmenin karşılıklı rıza/onama dayalı olduğu varsayımı bulunmaktadır ve karşılıklı onam ‘verimli bir araştırma için kaliteli verinin’ anahtarı konumunda görülmektedir’ (Knowles, 2006 aktaran Arvidson, 2013, s. 288).

Aydınlatılmış onam metni, katılımcıları araştırmaya katılmaları nedeniyle başlarına gelebilecek herhangi bir zihinsel veya fiziksel zarardan korumayı amaçlamaktadır. Katılımcılar, araştırmaya katılmalarıyla olası riskler ve ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçların çözümleri hakkında bilgilendirilmelidir. Araştırmacı olarak çalışmada ortaya çıkabilecek olası riskleri en aza indirmek için belirli adımların atılması gerekmektedir. Bu noktada araştırmada katılımcıların kimliklerinin saklanması önem taşımaktadır. Katılımcı gizliliğinin sağlanması, katılımcıların isimlerine araştırmayla ilgili herhangi bir yazılı materyalde veya tartışmada yer verilmemesini ve görüşme materyallerinin de güvenli bir yerde saklanmasını içermektedir (Webster, Lewis & Brown 2013, s. 64 – 69). Aydınlanmış onam formlarının ayırt edici özellikleri arasında; araştırma amacının açık olması, metot, katılımcılar için potansiyel risk ve faydaların belirtilmesi gösterilmektedir (ESRC, 2010 aktaran Parsons, Abbott, McKnight & Davies 2015, s. 711).

Aydınlatılmış onam formunda genel olarak katılımcıların anonim kalacakları noktasında güven vermesi, eğer çocuk veya gençlerle çalışılıyorsa ebeveyn onamının alınması, katılımcıların araştırmadan geri çekilme hakları olduğu bilgisinin verilmesi (katılımcıya bu kararının yargılanmayacağına aktarılması), ücret konusu, verilerin nasıl depolanacağı, nasıl imha edileceği ve verilerin mülkiyeti hakkında bilgilendirme içermesi vurgulanmıştır (Mann ve Stewart, 2011, s.10). Bu araştırmanın aydınlatılmış onam metninde de araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayanmakta olduğu, katılımları için katılımcılardan herhangi bir ücret istenmeyeceği, katılımcılara ek bir ödeme yapılmayacağı ve katılımcılara araştırmaya katılmaları halinde puan verilmeyeceği bilgileri aktarılmıştır. Ayrıca aydınlatılmış onam metninde katılımcılara istemedikleri soruları cevaplamama haklarının olduğu, rahatsız oldukları konuları belirtebilecekleri ve araştırmadan istedikleri zaman çekilme haklarının olduğu belirtilmiştir. Araştırmanın nitel bir araştırma olduğu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile araştırma verilerinin toplanacağı bilgisi de katılımcılara aktarılmıştır. Yapılan çevrimiçi görüşmeler araştırmacının hem ofis hem de kişisel bilgisayarında kayıt altına alınmıştır. Her iki bilgisayarda da antivirus programı bulunmaktadır. Araştırmanın yayın aşaması sonrasında görüşmelerin silinmesi planlanmıştır.

Aydınlatılmış onam metninin hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ise, aydınlatılmış onam metninin yaşlara göre hazırlanmasıdır. Yazım dilinin yaşa uygun olmasıyla birlikte resim veya diğer görsellerin kullanılması gerektiği (örneğin Braille alfabesi veya semboller gibi) belirtilmektedir (Parsons vd., 2015, s. 718). Bu araştırmada da aydınlatılmış onam metni hazırlanırken; metnin sade ve anlaşılabilir olmasına dikkat edilmiştir. Diğer taraftan katılımcı grubu için ayrıca bir düzenleme yapmayı gerektiren bir durum (engel durumu, eğitim düzeyi ve farklı dil kullanımı) bulunmamaktadır. Aydınlatılmış onam metnini onaylayan katılımcılarla görüşmeye başlamadan önce kendilerine sözlü olarak bilgiler tekrar aktarılmıştır.

2.2. Çevrimiçi Nitel Araştırmalarda Yakınlık

Çevrimiçi ara yüzün yarattığı uzaklığı/yabancılığı ortadan kaldırıp genç katılımcılarla uyumu sağlayarak katılımcıların güvenini kazanabilmek araştırma sürecinde tatmin edici veriler sağlamak açısından önem taşımaktadır. Nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı araştırma desenlerindeki yakınlık yaklaşımı; pozitivist araştırmalarda tanımlanan ‘hijyenik’, soğuk, hiyerarşik, yapay, uzak ve uzman temelli (Duncombe ve Jessop 2002 aktaran Thurman, 2015, s. 122) araştırmacı rolüne karşı bir konumu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle; yakınlık kısmen araştırmacının araştırılanla ilgili olarak bağımsız bir rol üstlenmesi yoluyla kazanılan ve dolayısıyla (istemedi) güç mesafesini ve hiyerarşileri besleyen nesnellik vurgusundan uzaklaşma arzusundan gelmektedir. Yakınlığa dayalı bir ilişki, “karşılıklı ilgi ve dostluk ile kişisel zayıflıkların açığa çıkarılması ve bunlara saygı gösterilmesi” niteliklerini içermektedir (Busier vd., 1997, s. 165).

Katılımcıların kendilerini araştırmacıdan (benden) ‘uzak’ hissetmemeleri verecekleri yanıtlarda kendi görüşlerini daha samimi ifade edebilmelerinin önünü açacak olmasından dolayı önem

taşımaktadır. Bu araştırmada da bir araştırmacı olarak otoriter araştırmacı kimliğinden uzak durulmuştur. Katılımcılarla yakınlık kurabilmek için atılan ilk elektronik postadan itibaren yazım dili, görüşme gün ve saatinde katılımcıların programlarına uyulacağına bildirilmesi, katılımcıların görüşme gün ve saatlerini değiştirmek istemelerine gösterilen anlayışın araştırmaya gönüllü katılım için imkân sağladığına inanılmaktadır. Örneğin, “*Kusura bakmazsanız görüşme gün ve/veya saatini değiştirmemiz mümkün mü?*” şeklindeki elektronik postalara hızla değişen koşullar altında araştırmanın yürütüldüğü ve katılımcılara belirttikleri gün ve/veya saatte görüşme yapılabileceği şeklinde cevaplar verilmiştir. Bu metni yazarken dikkat ettiğim bir nokta ise görüşme gün ve/veya saatindeki değişiklik taleplerinin yalnızca katılımcılardan gelmiş olmasıdır.

Araştırmacılar, deneysel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı araştırmalar dışında katılımcılarla iletişimlerinde özen ve sıcaklığa odaklanarak daha eşit statüde davranışlar gösterebilirler (Arvidson 2013; Harcourt vd., 2011 aktaran Thurman, 2015, s. 122). Dickson-Swift vd., (2006, s. 856)'de nitel bir araştırmada katılımcı ve araştırmacı arasındaki ilişkinin ilk başlangıçtan itibaren uyum halinde ve iyi olarak devam edebilmesi için araştırmacının kendisini sorgulaması, paylaşması ve kendisini açıkça ifade edebilmesinin önemini belirtmiştir (aktaran Arvidson, 2013, s. 283). Busier vd., (1997) ise böylesi bir yakınlık kurmanın dünyamızı ve etrafımızda olup bitenleri anlamamız açısından önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre bu öğrenmenin temel bir koşuludur. Bu nedenle, Duncombe ve Jessop (2002) ilişki ve yakınlık kurmayı sosyolojik araç setinin bir parçası olarak ele almışlardır (aktaran Arvidson, 2013, s. 284). Yakınlığın kurulmasında araştırmacının dikkat etmesi gereken iki konu vardır. Birincisi, nitel araştırmalarda duyguların rolüken ikincisi de sınırların bulanıklaşmasının olası sonuçlarıdır. Her iki konu birbiriyle yakından ilişkilidir. Sınırların bulanıklaşması, artan yakınlık ve paylaşılan duyguların bir sonucu olarak ortaya çıkabilir ve ayrıca strese de neden olabilir (Dickson-Swift vd., 2006 aktaran Arvidson, 2013, s. 285). Bu noktada araştırmacının araştırmacı kimliğinden uzaklaşmaması önem kazanmaktadır. Olesen (2000)'de araştırmacının topladığı verileri bir araya getirmesindeki anahtar strateji olarak, araştırma konusuna göre içeriden ve dışarıdan olma konumlarını vurgulamıştır (aktaran Watts, 2006, s. 387).

Bu araştırmada da katılımcılarla kurulan ilişkide sınırlara dikkat edilmesi gerektiğinin farkındalığıyla hareket edilmiştir. Görüşmelerin başlangıcında olası yabancılık hissini ortadan kaldırmak için görüşmelere günlük kısa sohbetlerle başlanmıştır. Hiç sohbet edilmemesi durumunda katılımcıların sıkılması ihtimali düşünülmüştür. Örneğin yaz tatilinde olması nedeniyle görüşme gün ve saati belirlenemeyen bir katılımcıyla aynı yörede geçen tatil anıları paylaşılmıştır. Diğer taraftan sohbetlerin uzayarak konunun dağılması için mevcut sohbet konusu araştırma konusuna getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca katılımcılar ile 'üst perdeden' konuşmak yerine günlük konuşma dili kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırma süresince katılımcılarla aynı belirsiz koşullarda bulunulması araştırmacı olarak katılımcılarla benzer duygusal zeminde olmama neden olmuştur.

2.3. Çevrimiçi Nitel Araştırmalarda Sahayı Konumlandırmak

Araştırma sürecinde mekânın rolünü Stein (2011, s. 2), “*mekânlar genellikle zaten oradadır...*” şeklinde ifade etmiştir. Buna göre alanın kendisi ve gözlemlenen davranışlar gerçekleştikleri mekân içerisinde düşünülmelidir. Araştırmanın yapıldığı alana girme, uyum geliştirme, veri toplama, kaydetme, düzenleme ve alandan ayrılma gibi konular öncelikli olmakla birlikte araştırmanın yapıldığı sahaya dair farklı yaklaşımlar da söz konusu olabilmektedir. Çünkü araştırmada gözlem, toplumsalın doğal halinde yürütülür ve sahanın mekânsallığı aslında bu davranışın gerçekleşmesinde belirleyici bir role sahiptir. Böylece 'sahne' sadece arka plandan daha fazla bir şey haline gelir. Mekân, belirtilmiş olsun veya olmasın, araştırmayı, araştırmacıyı ve araştırılanı şekillendiren bir merkez teşkil etmektedir (Stein, 2011, s. 2- 3). Jensen (2012) de 'alanın' coğrafi ya da fiziki bir yer olarak değil, bir ilişkinin yaşandığı 'duygusal alan' olarak anlaşılması gerektiğini söylemektedir. Bu alanda güven ve empati karşılıklı olarak inşa edilmektedir (Jensen, 2012; ayrıca bkz. Birch ve Miller 2000 aktaran Arvidson, 2013, s. 283).

COVID-19 Salgını'na karşı alınan seyahat kısıtlaması ve karantina önlemlerinin sosyal hayatta getirdiği kesintiler ve belirsizlikler araştırma sahasının tekrar düşünülerek sosyal bilimcilerin yeni çevrimiçi ara yüzlerle tanışmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu nedenle COVID-19 Salgını günlerinde araştırmacılar için saha 'yeni anlamlar' kazanmaya başlamıştır. Öncesinde, araştırma sahasının tasarlanmasında araştırmacılar için bir tercih olan çevrimiçi araştırma araçlarının kullanımının neredeyse bir zorunluluk haline geldiği söylenebilir. Bu çalışmada da alanı araştırmacı kimliğimle katılımcının kamerasından görebildiğim kadarıyla sınırlı olan bir ekran olarak deneyimledim. Diğer taraftan bu sınırlılığın veri toplama aracı olarak yalnızca derinlemesine görüşme tekniği kullanıldığı için araştırma açısından bir sınırlılık oluşturduğu düşünülmemektedir.

Bunun yanı sıra bireylerin yüz yüze ilişkilerinde kurdukları iletişimlerinin ortak kabullere dayanması gibi sanal dünyadaki iletişimlerinin de ortak kabullere göre şekillenmesi beklenmektedir. Mann ve Stewart (2000) sanal dünyada da bireylerin uyması gereken kuralların olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle çevrimiçi araştırmalarda uyulması gereken etik kuralların hâlâ net olmamakla birlikte verilerin nasıl raporlaştırılacağına dair etik kuralların da tartışılmakta olduğu ifade edilmiştir (King, 1996 aktaran Mann ve Stewart, 2000, s. 7). Ayrıca çevrimiçi araştırmalarda veri toplama ve veri analizinin nasıl yapılacağı noktasında da çeşitli etik sorunlar yaşanabilmektedir. Diğer taraftan bilgisayar kullanımı, veri depolama ve veri analizinde de çeşitli riskleri barındırmaktadır. Bu riskleri Ackeroyd (1991 aktaran Mann ve Stewart, 2000, s. 5) bağlantı hızı, hatalı yazılımlar, tahmin edilebilir şifreler, virüsler ve bilgisayar korsanları olarak sıralamıştır. Alınabilecek önlemler olarak ise verilerin yedeklenmesi ve araştırma verilerinin güvenli bir yerde korunması önerilmiştir Smith (1989a, 1989b aktaran Mann ve Stewart, 2000, s. 5).

Bu bağlamda bu araştırmanın veri toplama aşamasında özellikle ilk görüşmelerde yaşanabilecek bağlantı problemleri beni oldukça endişelendiren bir durumdu. Bununla birlikte katılımcı grubuyla bağlantı hızına dair bir problem yaşanmamıştır. Yalnızca bir katılımcıyla görüşmenin hemen başında bir bağlantı problemi yaşanmıştır. Bu katılımcının aynı oturum bilgilerini sisteme girmesiyle bağlantı sağlanabilmiştir. Başka bir katılımcıyla da mikrofon problemi yaşanmıştır. Katılımcı mikrofon ve kulaklığını değiştirerek görüşmeye devam etmiştir. Ek olarak, her katılımcı için ayrı Zoom oturumları açılmıştır. Diğer bir ifadeyle her Zoom görüşmesi için ayrı oturum bilgileri ve şifreleri alınarak katılımcıların kendilerini güvende hissetmeleri amaçlanmıştır.

Diğer taraftan çevrimiçi araştırmalarda veri toplama aşamasında katılımcı ve araştırmacı açısından farklı sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, Mann ve Stewart (2000) bir katılımcının araştırmadan geri çekilmesinin yeni bir dizi etik zorluk ortaya çıkartmakta olduğunu belirtmiştir. Bunlar; ekrandan kaybolan/bağlantısı kopan bir katılımcıyı araştırmacı nasıl takip etmelidir? Araştırmacı tarafından katılımcıya kaç tane elektronik posta atılmalıdır? Ayrıca araştırmacı katılımcısıyla yalnızca çevrimiçi iletişim kurduğunda katılımcısının çalışmayı neden bırakmış olabileceğini nasıl öğrenebilir? Araştırmacı atmış olduğu elektronik postaların istenmeyen kutusuna düşmeyeceğini nasıl bilebilir? Bu soruların çok az net cevabı olduğu belirtilerek bu tür konuların hassas bir şekilde ele alınmasının önemi ve katılımcılarla iletişim kanallarının çoğaltılması önerilmiştir (Mann ve Stewart 2000, s. 17).

Mann ve Stewart (2000) tarafından belirtilen bu sorular benim içinde halen net olarak cevaplarını bulmuş değildir. Katılımcıyla yalnızca elektronik posta üzerinden iletişim kurulduğunda teknik araçlardan kaynaklı herhangi bir sorun yaşanma ihtimaline karşın katılımcının telefon numarası gibi başka bir iletişim bilgisinin alınması faydalı olacaktır. Bu çalışmada katılımcılarla yapılan görüşmeler katılımcıların onamı ile Zoom platformu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılacak görüşmeler için katılımcıların uygun oldukları gün ve saat bilgileri alınarak Zoom görüşme bağlantısı kendilerine elektronik postayla gönderilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde

katılımcıların onamıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşme esnasında katılımcıların ve araştırmacının kameraları açılmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu teknoloji okuryazarlığı yüksek olan gençlerin oluşturmuş olması araştırmacı açısından kolaylık yaratmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler ortalama olarak yüz dakika sürerken, en kısa görüşme elli dakika, en uzun görüşme ise yüz elli dakika sürmüştür.

2.4. Çevrimiçi Nitel Araştırmalarda Güven

Araştırma sürecinde saha seçiminden itibaren araştırmacının tamamlanıp yayın aşamasının sonlanmasını kapsayan süreç içerisinde araştırmacının sorumlu olduğu alanlardan bir diğeri de güven ortamının yaratılmasıdır. Bunun için takma adların kullanılması/kod isimlerin verilmesi, yer adları, kurumlar ve saatler dâhil olmak üzere tanımlanabilir kişisel bilgilerin değiştirilmesi, verilerin güvenli bir şekilde saklanması ve verilerin imhası (genellikle belirli bir süre sonra) katılımcı gizliliğinin korunabilmesi için alınan önlemler arasında yer almaktadır (Mann ve Stewart, 2000, s. 18). Benzer şekilde Watts (2006, s. 394-395)'da araştırmacının katılımcılarının güvenliğine odaklanması gerektiğini ve verilerin sunumunda "anonimleştirme" veya "kişisel özelliklerden arındırmanın" nitel araştırmada dikkat edilmesi gereken önemli konular olduğunu belirtmiştir.

Bu araştırmada da her bir katılımcıya kod isimler verilmiştir. Aynı zamanda yapılan görüşmeler yalnızca benim ofisimdeki ve evimdeki kişisel bilgisayarlarım ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin bir başkası tarafından erişilemeyecek şekilde saklanacağı katılımcılara açıklanmıştır. Araştırmanın yayın aşaması tamamlandıktan sonra da bilgisayarlarımdan ilgili dosyaların silinmesi planlanmıştır.

3. ÖĞRENMELERİM

Öncelikle bir araştırmacı olarak bu araştırmadan pek çok öğrenmem olduğu için bu bölümün başlığı olarak 'sonuç' yerine 'öğrenmelerim' başlığını tercih ettiğimi belirtmek isterim. İçinde bulunduğumuz sürecin belirsizliği nedeniyle sahaya giriş ve sonrasındaki süreç bana, etik kaygıların yanı sıra çevrimiçine taşınan sahayı anlamak açısından özel bir deneyim sundu. Bunu anlamlandırırken, bir araştırmacı olarak kaygan bir zeminde hareket ettiğimi düşündüm. Bu deneyimin ışığında sonraki araştırmalar açısından bazı önlemlerin alınmasının faydalı olacağını not etmek isterim. Örneğin araştırmacı ve katılımcı arasında sessiz bir kodun geliştirilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum. Daha açık bir ifadeyle, katılımcının veya araştırmacının görüşme yaptığı alana bir başkasının beklenmedik bir şekilde girmesi gibi durumlarda görüşmenin 'sağlıklı' bir şekilde yürütülemeyeceği açıktır. Böyle bir duruma karşı hazırlıklı olmak için araştırmacı tarafından belirlenen ve katılımcıyla görüşmenin başında paylaşılacak (üzgün yüz ifadesi, "!" işareti gibi) bazı kodların kullanılması faydalı olabilir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında ortaklaşa alınan kararla görüşmeye farklı bir konudan konuşularak ara verilir sonrasında ise görüşmeye kaldığı yerden devam edilebilir. Çünkü katılımcının veya araştırmacının görüşme yaptığı esnada odada bir başkasının olup olmadığından emin ol(a)mama durumu hem katılımcı hem de araştırmacı açısından bir sınırlılık yaratabilmektedir. Dolayısıyla belirlenen bir sessiz kodla bu güçlüğün önüne geçilebilir düşüncesindeyim.

Diğer taraftan bu araştırmada çevrimiçi veri toplama tekniğinin kullanılmasının maliyet konusunda araştırmacıya fayda sağladığını buna karşılık sahaya ayrılan sürenin uzamasına yol açtığını belirtmek isterim.

Ayrıca çevrimiçi araştırmanın sahadan ayrılma aşamasında da araştırmacıya ve katılımcıya bir 'yabancılaşma' yarattığı söylenebilir. Sahadan ayrılma tıpkı sahaya giriş gibi başlı başına bir süreçken çevrimiçi araştırmada belki katılımcıdan önce belki de sonra bir tıkla araştırmacının ekrandan kaybolması hem katılımcı hem de araştırmacı açısından yabancılaştırıcı bir deneyimi yaşatmıştır.

Bununla birlikte kayıt altına alınan görüşmeleri yalnızca görüşmeyi yapan araştırmacının dinleyeceğine ve yalnızca ifadelerinin analiz edileceğine dair bilgilerinin de aydınlatılmış onam formunda bulunmasının önemli olduğu düşünülmüştür. Çünkü yapmış olduğum Zoom görüşmelerinde sesle birlikte görüntü de kayıt altına almaktadır. Bu da katılımcının ekranla sınırlı da olsa kişisel alanının, görünümünün, jest ve mimiklerinin de kayıt altına alınması anlamına gelmektedir. Bu nedenle çevrimiçi yöntemle gerçekleştireceğim sonraki araştırmaların aydınlatılmış onam metinlerine yalnızca katılımcıların ifadelerinin benim tarafımdan analiz edileceğinin bilgisini eklemeyi planladım.

Çevrimiçi nitel araştırmalar araştırmacının dijital teknolojileri daha yakından takip etmesini sağlayarak yeni ara yüzlere uyum yeteneğini arttırabilmektedir. Çevrimiçi araştırmalarda katılımcı grubunun yaş aralığının önemi bu araştırma ile daha net bir şekilde anlaşılmıştır. Dijital teknoloji okuryazarlığı düşük olan katılımcı gruplarıyla yapılan/yapılacak olan araştırmalarda sorunlar ortaya çıkabilir. Araştırmanın katılımcı grubunun gençlerden oluşması bu konuda araştırmacı için olumlu bir durum olmuştur. Daha önce yüz yüze saha araştırmaları yapan bir araştırmacı olarak ilk başlarda Zoom aracılığıyla görüşmeler yaparken kendimi 'sudan çıkmış balık' gibi hissettiğimi de itiraf etmeliyim. Burada ilk ve son yapılan Zoom görüşmesindeki program hâkimiyetinin yarattığı tecrübe farklılığının da belirtilmesinde fayda vardır. Zoom platformuna olan hâkimiyetimin süreç içerisinde artması sonraki görüşmelerde rahatlamama yol açmıştır.

Diğer taraftan bu metni yazarken ben dilini mi (...yaptım, kararlaştırdım gibi) yoksa –dir bildirme ekini (yapılmıştır, kararlaştırılmıştır gibi) kullanarak mı metni yazmam gerektiği sorunuyla karşılaştığımı belirtmek isterim. Metni bu nedenle kaç defa okuyup güncellediğimi hatırlayamıyorum. Metnin saha deneyimlerimi aktarması beni ben dilinde yazmaya cesaretlendirirken metnin akademik bir dergide yayınlanacak olması bende resmi dilde yazmam gerektiği düşüncesini uyandırmıştır. Öğrenmelerim başlığının bana biraz daha 'serbestlik' tanıdığı düşüncesinden hareketle bu başlığı ben diliyle yazarken metnin genelinde resmi bir dil kullanmaya karar verdiğimi açıklamak isterim.

Son olarak tüm öğrenmelerime rağmen çevrimiçi araştırmayı farklı bir nedenle deneyimlemeyi arzularım. Vaka ve vefat sayılarının artmasının yarattığı endişe ve korkuyla birlikte hayatımızdaki hızlı değişimi yüklenen anlamlar bağlamında ele almak ve katılımcılarımın ifadelerinin zenginliğini görmek benim açımdan oldukça etkileyici bir deneyimdi. Sağlıkla...

KAYNAKÇA

- Adalı, T., Koyuncu Y., & Türkyılmaz A. S. (2021). Surveys in COVID-19 and Post COVID-19 Days, Hacettepe University Institute of Population Studies and the United Nations Population Fund Turkey Country Office, Ankara.
- Arvidson, M. (2013). Ethics, intimacy and distance in longitudinal, qualitative research: Experiences from Reality Check Bangladesh. *Progress in Development Studies*, 13 (4), 279–293.
- Arnould, E. J. (1998). Ethical Concerns in Participant Observation/Ethnography, Joseph W. Alba & J. Wesley Hutchinson, (Ed.) in NA - Advances in Consumer Research Provo. UT: Association for Consumer Research, 25, 72-74.
- ASA footnotes, A publication of the American Sociological Association. 10 Eylül 2021 tarihinde <https://www.asanet.org/news-events/footnotes/may-jun-2020/features/sociologists-and-sociology-during-COVID-19> adresinden erişildi.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Asım Arı (Çev. Ed.), Eğitim Yöntemleri.
- Birleşmiş Milletler, Global Issues Youth. 10 Ocak 2022 tarihinde <https://www.un.org/en/global-issues/youth> adresinden erişildi.
- Busier H.L., Clark K. A., Esch R. A, Glesne C., Pigeon Y., & Tarule J. M. (1997). Intimacy in Research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 10(2), 165-170. DOI: 10.1080/095183997237250.
- Dünya Sağlık Örgütü, DSÖ World Health Organization WHO, Virtual press conference on COVID-19 – 11 March 2020. 1 Ekim 2021 tarihinde <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/transcripts/who-audio-emergencies-coronavirus-press-conference-full-and-final-11mar2020.pdf> adresinden erişildi.
- Horton, J. (2008). A 'Sense of Failure'? Everydayness and Research Ethics. *Children's Geographies*, 6 (4), 363-383. DOI: 10.1080/14733280802338064.
- Joshi, B., & Swarnakar, P. (2021). Staying Away, Staying Alive: Exploring Risk and Stigma of COVID-19 in The Context of Beliefs, Actors and Hierarchies in India. *Current Sociology Monograph*, 69 (4), 492 –511.
- Mauldin, L., Grossman, B., Wong, A., Miles, A., Barnartt, S., Brooks, J., Frederick, A., & Volion, A. (2020). Disability as an Axis of Inequality: A Pandemic Illustration. *Sociological Insight on COVID-19 ASA footnotes*, 48 (3), 1- 46.
- Mann, C., & Stewart, F. (2011). An Ethical Framework In: Internet Communication and Qualitative Research By: Chris Mann & Fiona Stewart Pub. London: SAGE Publications.
- Macionis, J. J. (2012). *Sosyoloji*. Vildan Akan (Çev. Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık.
- Matthewman, S., & Huppertz, K. (2020). A Sociology of COVID-19. *Journal of Sociology*, 56(4) 675–683.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Selahattin Turan (Çev. Ed.), Nobel Yayınları.

- Parsons, S., Abbott, C., McKnight, L., & Davies, C. (2015). High Risk yet Invisible: Conflicting Narratives on Social Research Involving Children and Young People, and the Role of Research Ethics Committees. *British Educational Research Journal*, 41(4), 709–729.
- Scambler, G. (2020). COVID-19 as a ‘Breaching Experiment’: Exposing the Fractured Society. *Health Sociology Review*, 29(2), 140-148.
- Stein, M. (2011). Your Place or Mine: The Geography of Social Research. Dick Hobbs & Richard Wright (Eds.) içinde, *The SAGE Handbook of Fieldwork*. London: SAGE.
- Thurman, S. L. (2015). Ethical Considerations in Longitudinal Studies of Human Infants. *Behavior and Development*, 38, 116-125. doi: 10.1016/j.infbeh.2014.12.012.
- Wallece R. A., & Wolf, A. (2004). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. Leyla Elburuz & M. Rami Ayas (Çev.), Punto Yayıncılık.
- Watts, J. (2006). The Outsider Within’: Dilemmas of Qualitative Feminist Research Within a Culture of Resistance, *Qualitative Research*, 6(3), 385–402.
- Webster, S., Lewis, J., & Brown, A. (2013). Ethics of Qualitative Research in Ethics of Qualitative Research in Qualitative Research Practice A Guide for Social Science Students and Researchers. London: SAGE.
- Zinn, J.O., (2021). Conclusions: Towards a Sociology of Pandemics and Beyond. *Current Sociology Monography*, 69 (4), 603-617. <https://doi.org/10.1177/00113921211023518>.